

УДК 811.161.2'44'373.72+811.111'44'373.72

ББК 81.2-67

АНТРОПОМЕТРИЧНІ МЕТАФОРИ Й ПОРІВНЯННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ

ТАЛЬКО С.В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті на засадах теорії антропоцентризму визначено лінгвоаксіологічну природу антропометричних метафор і порівнянь в українській і англійській мовах. Розглянуто антропометричні метафори і порівняння за моделлю ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ → ЧАСТИНА ОБ'ЄКТА; класифіковано їх у лексико-семантичних просторах зоонімів, фітонімів та артефактів; встановлено спільну й відмінну мотивацію оцінного значення у внутрішній і зовнішній формах українських і англійських аксіологічно маркованих антропометричних метафор та порівнянь.

Ключові слова: аксіологічно марковані антропоцентричні метафори та порівняння, зооніми, фітоніми, артефакти.

According to the anthropocentric theory, the linguoaxiological nature of Ukrainian and English anthropometrical metaphors and similes were determined in the article. Anthropometrical metaphors and similes have been established according to the model THE PART OF HUMAN BODY → THE PART OF OBJECT, which have been classified in lexical and semantic spaces of zoonims, phitonims and artefacts. Common and divergent motivations of axiological meanings in the internal and external forms of Ukrainian and English axiologically marked anthropometrical metaphors and similes were identified in the article.

Key words: axiologically marked anthropocentric metaphors and similes, anthropometrical metaphors, zoonims, phitonims, artefacts.

Ідея антропоцентричності мови, що зародилася в надрах системно-структурної парадигми, стала центральною в сучасній лінгвістиці. Мову почали вивчати не просто як систему, а як багатогранне явище, у якому вирішальна роль належить людині, оскільки “мова створена за міркою людини, і цей масштаб відображено в організації самої системи мови” [2, с.15]. За визначенням Е. Бенвеніста, “у світі існує тільки людина з мовою, людина, яка розмовляє з іншою людиною, і мова, таким чином, неминуче належить самому визначенню людини” [там само, с. 293]. Ця думка вперше сформульована й розроблена в лінгвофілософській концепції В. фон Гумбольдта: “Мова – це “людинотворчий” початок. Людина стає людиною через мову” [4, с. 54]. Зазначені ідеї стали теоретичною основою антропоцентричного підходу до вивчення мовних феноменів.

Антропоцентризм – найдавніша властивість людської психіки та суспільної свідомості, яка виявляється “в здатності людини порівнювати все нове для неї (зокрема й реально несумісне) за її образом і подобою або ж за об'єктами, що сприймаються просторово, з якими людина має справу в практичному досвіді” [7, с. 14]. Пронизуючи всі сфери духовного життя людини, антропоцентризм віддзеркалює процес усвідомлення людиною свого статусу в природі та соціумі. Його принципи в своїй еволюції знаходять вираження у філософських поглядах, моральних цінностях і лінгвістичних концепціях.

Якщо класична наука намагалася відокремити об'єкт дослідження від суб'єкта, ототожнюючи загальноприйняті моделі з онтологією мови, то новий ракурс аналізу мовних явищ – вивчення мови в процесі її реалізації – був визначений як “суб'єктивність у мові”,

антропоцентризм [2, с. 87], або “антропоцентричний принцип” [8, с. 41]. Вихідним постулатом антропоцентричної парадигми в лінгвістичних дослідженнях є визнання “здатності мовця присвоювати собі мову в процесі її використання” [там само, с. 50].

Оскільки в центрі уваги людини перебуває вона сама, то звідси випливає її постійне намагання вербально відтворити реальну картину світу на кшталт самої себе. І такий мовний антропоцентризм є не пережитком первісного мислення, а загальним законом розвитку засобів номінації в мові [3, с. 11–26]. Урахування параметра антропоцентричності в моделі метафори й порівняння дозволяє аналізувати метафоричний процес і порівняння як діяльність певної особистості, яка порівнює себе і світ у діапазоні індивідуальної картини світу.

Функцію синтезу в метафорі виконує мовна особистість, бо саме вона проводить вибір допоміжної сутності. Це дає підстави для висновку про антропометричність сприйняття світу людиною [9, с. 175]. Антропометричні метафори розглядаємо у вужчому розумінні. Зокрема, об’єктом нашого послужили метафори й порівняння, безпосередньо пов’язані з частинами тіла людини, за подібністю до яких здійснюється вимірювання дійсності. Принцип антропометричності створює демаркаційну лінію між власне оцінним і експресивно забарвленим значенням.

Актуальність статті зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на дослідження тих мовних одиниць, семантика яких відображає оцінне ставлення носіїв мови до сприйняття навколишньої дійсності, й необхідністю визначення базисних засад творення таких мовних одиниць. Важливо з’ясувати специфіку їхнього функціонування в різноструктурних мовах, а також виявити культурно зумовлені відмінності, пов’язані з різними ціннісними та образними стереотипами, сформованими в українському та англійському соціумах.

Метою статті є виявлення аксіологічного компонента семантики антропометричних метафор та порівнянь в українській і англійській мовах. Для досягнення цієї мети проаналізуємо спільні й відмінні мотиви формування оцінного значення у внутрішній і зовнішній формах українських і англійських антропометричних метафор та порівнянь.

Людське тіло поєднує в собі дві могутні сили: природу й культуру. Вони перебувають у безперервній взаємодії. У філософсько-антропологічному аспекті людське тіло як конститутивний складник людини вводить її у світ і є основою введення в пізнавальний контакт з цим світом. Невипадково соматизми (назви органів і частин людського тіла – *nomina anatomica*) відзначаються високою частотністю функціонування, застосовністю в метафорах, а також високою фраземотвірною продуктивністю. Вони є невичерпним джерелом вторинної номінації як лексичної, так і фразеологічної підсистем багатьох мов світу.

Розглянемо модель антропометричних метафор ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ → ЧАСТИНА ОБ’ЄКТА. В *антропометричних* (метафорах) назви, що характеризують людину, її тіло (кореляти), вживаються на позначення частин інших предметних сфер (референтів: зоонімів, фітонімів, назв артефактів). Аксіологічний компонент значення в цьому випадку вказує на особливості функцій частин тіла людини, що стають мотиваційною основою для оцінки об’єктів чи їхніх частин за подібністю.

За словами Н.Д. Арутюнової, поза людиною немає оцінки, оцінюється лише те, що людина “пропускає” крізь себе [1, с. 181]. Отже, кожна метафора передає оцінку того явища (предмета, тварини, рослини і т. ін.), яке служить за основу творення метафори. Побудовані за такою моделлю метафори онтологічно є антропометричними, оскільки пов’язані з людиною, яка становить центр мовної картини світу й пізнає його через вимірювання себе самої. Для цього типу метафор досить складно встановити меліоративну / пейоративну мотиваційну ознаку, оскільки антропометричними є лише стерті метафори з імпліцитною аксіологічною семантикою.

Метафори, виражені соматизмами, на позначення частин тіла тварин і частин рослин наявні лише в англійській мові та представлені лексемами *rib* “ребро” – “ость пір’їни” [13 (II), р. 257],

palm “долоня” – “широка частина рогу оленя” [13 (II), p. 77]. В основі цих метафор лежить подібність зазначених частин тіла тварин до частин тіла людини. В українській мові асоціації ребра та долоні з частинами тіла тварин не виявлено.

Переносні значення, що вказують на частини рослин, в англійській мові представлені лексемами *arm* “рука”, *ear* “вухо”, *eye* “око”, *head* “голова”, *rib* “ребро”, *beard* “борода”. Так, переносне значення “гілка дерева” виражене лексемою *arm – an arm of a tree* “гілка дерева” [13 (I), p. 74], а переносне значення “качан кукурудзи”, частіше “колос пшениці” – лексемою *ear – an ear of wheat* [12]. Мотиваційною ознакою для творення останньої метафори слугує, очевидно, подібність між розташуванням вух на голові людини і зернин пшениці на верхній частині стебла рослини. В українській мові таких переносних значень не зафіксовано.

Переносне значення “заглибини на овочах (картоплі), з яких у сприятливих умовах ростуть пагони”, закріплене в лексемі *вічко (око)* в українській мові та лексемі *eye* “око” – в англійській мові: укр. *вічко картоплі* / англ. *eye of potato* “око (вічко) картоплі” [13 (I), p. 389]. В основі цієї метафори в обох мовах лежить подібність за формою заглибини на картоплі (кругла чи продовгувата) до очної впадини на обличчі людини. Варто зазначити, що в англійській мові є окрема лексема *eyehole* “очна впадина”, яка теж реалізує переносне значення “заглибина на картоплі”.

В англійській лексемі *head* та українській *голова* переносні значення “головка квітки”, “головка маківки”, “головка капусти”, в основі яких лежить подібність за формою, збігаються. Пор.: укр. *головка квітки, головка маківки, головка капусти* / англ. *the head of a flower* “головка квітки”, *the head of a cabbage* “головка капусти”, *the head of a poppy* “головка маківки” [13 (I), p. 522–523]. Відмінним є лише те, що в англійській мові на позначення переносного значення “колосок” вживається слово *head*. Пор.: укр. *колосок пшениці* та англ. *head of wheat*. Це не можна пояснити, на наш погляд, подібністю за формою, адже голова кругла, а колосок має продовгувату форму. Очевидно, підставою для творення метафори послужила асоціація колоска як верхньої частини рослини з верхньою частиною тіла людини (головою). Імовірно, що подібні асоціації з головою могла б викликати й верхня частина квітки та маківки. Вважаємо також, що метафора відображає народне сприйняття голови як найважливішої частини тіла людини. Отже, переносне значення “головка (квітки, маківки, капусти)” є цілком мотивованим.

Англійська лексема *rib* “ребро” має переносне значення “волокнисте утворення на листі рослини” [13 (II), p. 257]. В українській мові таке саме переносне значення реалізує лексема *жилка* [16 (II), c. 27]. Напевно, це зумовлено подібністю названого елемента рослини до судинної системи організму людини. Метафора яскраво відображає структуру листка рослини, зокрема найменші й найтонші волокнисті утворення на його поверхні. Натомість в англійській мові структуру листка рослини відтворено на основі асоціацій із будовою скелета людини. Отже, потрібно відзначити оригінальність метафоричних перенесень в обох мовах.

Значення “остюк колоска” в українській мові виражає лексема *вуса*, а в англійській мові – лексема *beard* “борода” – *a beard of wheat* (букв.) “борода пшениці” [13 (I), p. 110]. В обох мовах в основі творення метафори лежить подібність названої частини рослини до волосся, але акцент падає на різні частини обличчя з волоссяним покривом. Мотивація цілком переконлива, тому що за формою і борода, і вуса (здебільшого ті, що мають пряме жорстке волосся) нагадують остюки колоска.

Очевидно, що саме це переносне значення впливає з етимології слова *beard* в англійській мові. *Beard* “борода” співвідноситься з і.-є. коренем **bhar-dha* “стирчати, виступати вперед” (у свою чергу, цей корінь пов’язаний з і.-є. **bher* “рухатися”). Пор.: лат. *barba*; рос. *борода*; латв. *barda*. До того ж кореня належить і англ. *bristle* “піднятися (стати) дибки” (про волосся). Також пор.: **bher-* “торіти”, де борода виступає символом вогню, що може асоціюватися з властивістю остюків колоти, завдавати болю (ніби вогонь) [15, c. 55].

Переносне значення “верхня частина пляшки” виражають лексеми *nose* “ніс”, *mouth* “рот”, *neck* “шия” в англійській мові та лексемами *шия* (*шийка*), *горло* – в українській мові. З наведених прикладів видно, що уявлення про подібність частини пляшки до певної частини тіла людини ширше представлені в англійській мові. Таке перенесення зумовлене подібністю форми верхньої частини пляшки, зокрема отвору в ній, до форми вказаних вище частин тіла людини: *nose of the bottle* (букв.) “ніс пляшки”; *mouth of the bottle* (букв.) “рот пляшки”; *neck of the bottle* (букв.) “шия пляшки” [12]. Переносні значення української лексеми *шия* (*шийка*) та англійської *neck* збігаються. Причиною цього є подібність не тільки за формою, а й за розташуванням. Адже шия розташована між тулубом і головою, тобто між середньою (товстішою) й верхньою частинами тіла людини. Так само шия пляшки пролягає між товстішою й верхньою частинами пляшки. В українській мові аналізоване переносне значення реалізує також лексема *горло*. Як відомо, горло є частиною шиї в людському організмі. Потрібно з’ясувати, яку саме частину пляшки називають так носії української мови: ту, що у верхній частині шиї пляшки, чи ту, що вони вважають за шию пляшки. Словник української мови фіксує у лексеми *горло* значення “верхня звужена частина посуду” [17 (I), с. 83]. Це підтверджує думку про те, що переносні значення “шия пляшки” і “горло пляшки” не є тотожними. В англійській мові лексема *throat* “горло” аналізованого переносного значення не має. На більшу увагу заслуговує англійська лексема *mouth* “рот”. Носії англійської мови вживають її в переносному значенні “верхня частина посуду”, маючи на увазі верхню частину шиї пляшки. Стосовно функціонування англійської лексеми *nose* та української лексеми *ніс* в переносному значенні “верхня частина посуду (пляшки)”, то, як уже було зазначено вище, вони не тотожні. Збіг констатуємо лише в переносному значенні “видовжена частина посуду (чайника)”. Пор.: укр. *ніс чайника* [16 (II), с. 882]; англ. *nose of the kettle* “ніс чайника” [13 (II), р. 28]. Творення метафори можна пояснити подібністю частини посуду (чайника) до частини тіла людини за формою.

Оригінальним є вживання в англійській мові лексеми *lip* “губа” в значенні “частина посуду (вінця, краї), пристосована для наливання рідини”: англ. *the lip of a cup* (букв.) “губа чашки” [13 (I), с. 678]. Така метафора зумовлена подібністю країв чашки до країв рота людини (губ) за формою (здебільшого випукла й округла). Для української мови вживання відповідної лексеми *губа* у вказаному значенні не характерне.

Українська та англійська мови виявляють суттєві відмінності у перенесенні назв частин тіла людини на частини предметів побуту. Так, англійська лексема *head* набула переносного значення “нижня частина посуду (діжки)”, пор.: *head of a barrel* (букв.) “голова діжки” [13 (I), р. 522–523]. Мотивацію метафори зрозуміти складно. Не зовсім логічно думати, що англійці, образно кажучи, ставлять бочку на голову. Відповідна українська лексем *голова* такого переносного значення не має.

Англійська лексема *head*, на відміну від української мови, має переносне значення “негостра частина ножа, яку тримають рукою”: *head of a knife* (букв.) “голова ножа” [13 (I), р. 522–523]. Мотивацію цієї метафори пояснити складно. Невідомо, чому саме голова, а не інша частина тіла, скажімо, рука, нога та ін., стала для носіїв англійської мови ключовою в асоціації з ручкою ножа. Можна лише висловити припущення, що цей предмет часто (під час його використання або після його використання) перебував у вертикальному положенні негострою частиною догори, тобто вона виявлялася зверху, як і голова у фігурі людини. Імовірно, що саме це послужило основою для творення аналізованої метафори в англійській мові. Носії української мови сприймають руків’я ножа крізь призму метонімії, тобто перенесення значення за суміжністю (*ручка ножа*), і крізь призму метафори (*колодочка ножа*). Проте ця метафора не стосується частин тіла людини.

Збіг переносного значення “пристрій у вигляді невеликої дужки, за яку тримають або вішають предмет”, характерний для української лексеми *вухо* (*вушко глечика*, *вушко цєбрика* тощо)

та англійської *ear* “вухо”. Пор.: укр. *Жінки і дівчата носять цемент у цебриках, у яких кризь вуха просилено дрючок* [14] та англ. *ear of a pitcher* “вушко глечика” [12]. В основі переносного значення лежить подібність форми вуха людини й частини предмета побуту.

З частинами тіла людини співвідносять також частини різних предметів побуту, меблів та книг, унаслідок чого виникають досить оригінальні метафори. Наприклад, переносне значення “підпірка, стійка в нижній частині меблів (стола)” в українській мові виражає лексема *нога / ніжка*, а в англійській – лексема *leg* “нога / ніжка (частина від стегна до ступні)”. Пор. укр. *ніжка стола; ніжка стільця* [16 (II), с. 887–889] та англ. *leg of the table* “ніжка стола” [13 (I), р. 662–663]. Характерно, що в англійській мові це переносне значення реалізує ще й лексема *foot* “ступня”: *foot of the table* “ступня стола” [13 (I), р. 436]. Очевидно, метафора виникла на основі подібності нижньої частини ніжки стола до нижньої частини ноги людини, тобто ступні. В українській мові відповідна лексема “ступня” у вказаному переносному значенні не функціонує.

Переносне значення “задня частина меблів, що служить за опору під час сидіння” збігається в обох мовах у лексемах-відповідниках: укр. *спина (спинка)* та англ. *back* “спина (спинка)”. Пор. укр. *спинка стільця* [16 (IV), с. 318] та англ. *back of a chair* “спинка стільця” [13 (I), р. 93]. Збіг відбувається в обох мовах і в переносному значенні “задня частина палітурки книги” цих лексем. Пор.: укр. *спинка палітурки* та англ. *back of a book cover* (букв.) “спинка палітурки книжки” [13 (I), р. 93]. Переносне значення “частина книги, де скріплюються до купи сторінки” в англійській мові передає лексема *back* “спина / спинка”: *back of a book* (досл.) “спинка книги” [13 (I), р. 93]. В українській мові це значення знайшло вираження в лексемі іншої тематичної групи – *корінець*: укр. *корінець книги*. Появі метафори в англійській мові посприяла, очевидно, подібність частини книги, де скріплюються до купи сторінки, до спини людини, зокрема, до місця, де розташований хребет, що є стрижнем для кріплення ребер і основою скелета людини.

Переносне значення “кінець, остання частина книги” представлене в англійській мові словом *heel* “п’ята”: *heel of a book* (букв.) “п’ята книжки” [13 (I), р. 528]. Метафора ґрунтується на ототожненні останньої частини чогось з найнижче розташованою частиною тіла людини – п’ятою. Відповідна українська лексема *п’ята* не має такого переносного значення.

Специфічним є перенесення значення англ. слова *cheek* “щока” на боковий брус рами дверей: *cheeks of the door* (букв.) “щоки дверей” [13 (I), р. 193]. Чому в англійській мові виникли асоціації одвірка, бокової стійки саме з цією частиною тіла людини – складно пояснити. Ймовірно, причиною послужило місце одвірків по обидва боки від дверей, що нагадує носіям англійської мови розташування щік з обох боків обличчя. Крім того, на перенесення значення вплинуло також вертикальне розміщення одвірка, про що свідчать етимологічні дослідження англійського слова *cheek*, яке співвідноситься з і.-є. **kek-*, **keg-* “кривий, вигнутий”, рос. діал. *щока* означає “крутий скелястий берег річки” [15, с. 87]. В українській мові таких асоціацій не зафіксовано.

З частинами тіла людини ототожнюють також різні компоненти механізмів, знярядь праці. Так, переносне значення “нижня частина якоря” в англійській мові виражають лексемою *palm* “долоня”. Така метафора може мати досить логічне пояснення, адже нижня частина якоря за формою справді нагадує долоню людини. В українській мові для номінації нижньої частини якоря також використовують метафору, але вона стосується не частини тіла людини, а частини тіла тварини. Пор.: укр. *лапа якоря* [16 (II), с. 450] та англ.: *palm of the anchor* (букв.) “долоня якоря”.

Англійська лексема *arm* “рука (частина від кисті до плеча)” відрізняється оригінальністю вживання в таких переносних значеннях, як: 1) “дерев’яний чи металевий стрижень, що з’єднує середину колеса з ободом”, 2) “рухома частина деяких підйомально-навантажувальних машин (крана)”, 3) “робоча частина семафора”, 4) “важіль з точкою оперття посередині для вагів”, 5) “опора механізму (циркуля)”. Творення таких переносних значень певною мірою зумовлене подібністю частин зазначених механізмів до частин тіла людини.

Порівняймо метафори в українській та англійській мовах: 1) укр. *спиця колеса*, англ. *arm of a wheel* (букв.) “рука колеса”; 2) укр. *стріла крана*, англ. *arm of a hoisting crane* (букв.) “рука крана”; 3) укр. *крило семафора*, англ. *arm of a semaphor* (букв.) “рука семафора”; 4) укр. *коромисло вагів*, англ. *arm of balance / scales* (букв.) “рука вагів”; 5) укр. *ніжка циркуля*, англ. *arm of a compass* (букв.) “рука циркуля”, хоч уживають і сполуку *compass leg* “ніжка циркуля” [12]. З наведених прикладів видно, що носії англійської мови ширше за українців асоціюють частини механізмів з частинами тіла людини. Зате українці частіше ототожнюють частини механізмів з різними предметами навколишнього світу, що не пов’язані безпосередньо з людиною, зокрема з предметами побуту (*спиця, коромисло*), військовим оснащенням (*стріла*), частинами тіла тварин (*крило*), частинами тіла людини (*нога*).

Слід відзначити характерне для англійської мови вживання переносних значень “вістря залізничної стрілки” та “стрілки терезів”, що представлені лексемою *tongue* “язик”: *tongue of the railway point* (букв.) “язик залізничної стрілки”; *tongue of balance / scales* (букв.) “язик терезів” [12]. В українській мові відповідна лексема *язик* таких переносних значень не має. Саме подібність вістря залізничної стрілки та стрілки терезів до вказаної частини тіла людини послужила за основу творення цих метафор.

Антропоцентрично марковане переносне значення “металева планка на ковші екскаватора” має лексема *lip* “губа” в англійській мові: *lip of scoop of the bucket* (букв.) “губа екскаватора”. В українській мові це значення теж є метафоричним, але українці ототожнюють згадану частину механізму з козирком (*козирок ковша екскаватора*). Мотиваційна ознака творення цих метафор досить прозора, адже металеву планку на ковші екскаватора справді можна порівняти і з губою, і з козирком.

Низка переносних значень: 1) “механічне пристосування для затиснення, закріплення різних предметів (лещата)”, 2) “рухома частина механізму для подрібнення (дробарка)”, 3) “рухома частина штангенциркуля”, 4) “отвір для ключа” представлена англійською лексемою *jaw* “нижня щелепа”. Пор.: 1) укр. *щока дробарки* й англ. *jaw of crusher* (букв.) “щелепа дробарки”; 2) укр. *ніжка штангенциркуля* й англ. *jaw of sliding / vernier callipers* (букв.) “щелепа штангенциркуля”; 4) укр. *отвір (зів) для ключа* й англ. *key jaw* (букв.) “щелепа для ключа” [12]. В українській мові, як показує ілюстративний матеріал, названі складові частини механізмів ототожнені як з частинами тіла людини (*щока, ніжка*), так і з частинами тіла тварини (*зів*). Слово на позначення частини тіла тварини / людини – *челюсть*, на відміну від англійської мови, має переносне значення “отвір дугастої форми між припічком і внутрішньою частиною печі” в українській мові. Наприклад, *челюсті печі* (*В печі палав вогонь і червоним язиком лизав челюсті* [14]). Типовим для української та англійської мов є вживання лексеми *щока* й відповідно *cheek* “щока” у переносному значенні “затискні елементи лещат”. Так, пор.: укр. *щоки лещат* і англ. *cheeks of vice* “щоки лещат”. Але, на відміну від англійської мови, в українській це переносне значення виражає ще лексема *губа*: *губи лещат*.

Переносне значення “стрижень на циферблаті годинника, за розміщенням якого визначається час” в англійській мові представлене лексемами *finger* “палець (на руці)”, *hand* “рука (кисть)”. В українській мові це переносне значення закріплене за лексемою *стрілка*. Пор.: укр. *стрілка годинника* та англ. *finger of the clock / watch* (букв.) “палець годинника”; *hand of the clock / watch* (букв.) “рука годинника” [12]. Є відмінності й у вираженні переносного значення “робоча частина семафора”, пор.: укр. *крило семафора* та англ. *hand of semaphor* (букв.) “рука семафора”. Потрібно звернути увагу також на те, що в англійській мові розрізняють значення таких частин тіла, як *hand* “рука (кисть)” та *arm* “рука (частина від кисті до плеча)”, але в метафоричному вживанні названих лексем ця різниця стирається. Так, для переносного значення “робоча частина семафора” використовують обидві лексеми: *hand of semaphor* “рука семафора” і *arm of semaphor* “рука семафора” [12].

Переносне значення “циферблат годинника” наявне в англійського слова *face* “лице”. В українській мові відповідна лексема *лице* цього метафоричного значення не має. Пор.: укр. *циферблат годинника* та англ. *face of the clock / watch* (букв.) “лице годинника” [13 (I), р. 390]. В основі метафори лежить подібність форми годинника до форми обличчя людини.

Варто зазначити, що розглянута англійська метафорика на позначення частин тіла людини є більш яскравою і численнішою, ніж українська. Так, переносне значення “різальне лезо” наявне в англійській мові в лексемі *lip* “губа”: *lip of the blade* (букв.) “губа різального леза” [13 (I), р. 678]. Відповідна українська лексема *губа* цього переносного значення не має.

В українській мові відсутні переносні значення, які б вказували на частини знарядь праці. Наприклад, слово *долоня*, на відміну від відповідного англійського слова *palm* “долоня”, не реалізує переносного значення “широка частина весла”. Пор.: укр. *лопоть весла* та англ. *palm of an oar* (букв.) “долоня весла” [13 (II), р. 77–78].

В українській мові слово *голова* не розвинуло переносного значення “обух сокири”, на відміну від англійської лексеми *head* “голова”. Пор.: укр. *обух сокири* та англ. *head of an axe* (букв.) “голова сокири” [13 (I), р. 522–523]. В основі цієї метафори, очевидно, лежить подібність заокругленої форми тієї частини сокири, де вона з’єднана з держакком, до голови людини, а також тотожність місця розташування обуха сокири (верхня частина сокири) та голови як верхньої частини тіла людини.

Класифікаційна діяльність етносу, зокрема номінативна, зумовлена етнічно детермінованою пізнавальною діяльністю поколінь [11, с. 123–134]. Називаючи предмет чи явище, представники етносу роблять його надбанням етнічного мислення, дискретизуючи єдиний світ відповідно до важливих для них суб’єктивних класифікаційних ознак. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування в зіставно-типологічних дослідженнях із проблем лінгвоаксіологічної семантики, а також у процесі підготовки спецкурсів та спецсеминарів з міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
3. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое / В. Г. Гак // Метафора в языке и тексте. – М., 1988. – С. 11–26.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон. Гумбольдт. – М. : Наука, 1984. – 396 с.
5. Кочерган М.П. Національні семантичні асоціації та символи в контексті міжкультурної комунікації / М. П. Кочерган // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ [ЛІНГВАПАКС-VIII]. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 3а. – С. 39–42.
6. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
7. Лещенко О.И. Особенности реализации антропоцентричности в англоязычных сказках : дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. “Германские языки” / О. И. Лещенко. – Сумы, 1996. – 186 с.
8. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии и культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 332 с.
9. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. – М. : Наука, 1988. – С. 173–205.
10. Чернейко Л. О. Оценка в знаке и знак в оценке / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1990. – № 2. – С. 72–82.

11. Швецова А. Культурні проєкції національного характеру / А. Швецова // Сучасність. – 2000. – № 7 – 8. – С. 123–134.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

12. Dictionary Definitions, Sentence Examples, Synonyms and More [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.yourdictionary.com
13. English-Ukrainian Dictionary. v. I / Ed. By M. I. Balla. – К. : Osvita, 1996. – V. I–II. – 752 p.
14. Картотека Інституту української мови НАН України.
15. Маковский М.М. Историко-этимологический словарь современного английского языка / М. М. Маковский. – М. : Изд. дом “Диалог”, 2000. – 417 с.
16. Новий тлумачний словник української мови : У 4 т. / [уклад. Василь Яременко, Оксана Сліпушко]. – К. : Аконт, 1999. – Т. 1. – 910 с.; Т. 2. – 911 с.; Т. 3. – 927 с.; Т. 4. – 941 с.
17. Словник української мови : В 11 т. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. I. – 799 с.; 1971. – Т. II. – 550 с.; 1972. – Т. III. – 744 с.; 1973. – Т. IV. – 840 с.; 1974. – Т. V. – 840 с.; 1975. – Т. VI. – 832 с.; 1976. – Т. VII. – 723 с.; 1977. – Т. VIII. – 927 с.; 1978. – Т. IX. – 916 с.; 1979. – Т. X. – 658 с.; 1980. – Т. XI. – 699 с.

Дата надходження до редакції 20.10.2016